

Н. І. Дучинська

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара***СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ФОРМУВАННЯ
РИНКОВОГО РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ В УКРАЇНІ**

У статті розглянуто основні напрямки розподілу доходів в ринковій економіці. Надана увага факторному розподілу доходів. Проаналізовані проблеми ринкового розподілу доходів в Україні та досліджено їх основні наслідки. Піднято питання соціальної справедливості. Наголошено на необхідності втручання держави у формування соціальної відповідальності бізнесу при справедливому розподілі доходів.

Зроблено висновок, що якість розподілу доходів і якість життя домашніх господарств знаходяться у тісній взаємозалежності, тому вирішенню цих проблем необхідно надати належну увагу на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Ключові слова: розподіл доходів, факторний розподіл доходів, соціальна справедливість, соціальна відповідальність бізнесу, диференціація доходів, домашні господарства.

В статье рассмотрено основные направления распределения доходов в рыночной экономике. Уделено внимание факторному распределению доходов. Проанализировано проблемы рыночного распределения доходов в Украине и исследованы их основные последствия. Поднято вопросы социальной справедливости. Акцентировано внимание на необходимости вмешательства государства в формирования социальной ответственности бизнеса при справедливом распределении доходов.

Сделан вывод, что качество распределения доходов и качество жизни домашних хозяйств находятся в тесной взаимосвязи, поэтому решению этих проблем необходимо уделить достаточно внимания на общегосударственном и региональном уровнях.

Ключевые слова: распределение доходов, факторное распределение доходов, социальная справедливость, социальная ответственность бизнеса, дифференциация доходов, домашние хозяйства.

The article examines the main trends of income distribution in a market economy. Factorial income distribution is given considerable attention in the article. An analysis is performed on the issues of market distribution of income in Ukraine and their major implications are examined in the article. The issue of social equity is raised. Heightened attention is drawn to the necessity of state intervention into the formation of corporate responsibility within the equitable distribution of incomes.

It is concluded that the quality of income distribution and the quality of life of households are closely interconnected thus solving these problems should stay under close attention at the national and regional levels.

Key words: income distribution, factorial income distribution, social equity, corporate responsibility, income differentiation, households.

Учасники ринкових відносин прагнуть отримати доходи, що перевершували б їх витрати на здійснення підприємницької діяльності. Доходи використовуються ними для відтворення робочої сили, заощаджень, нагромадження капіталу, розширення бізнесу тощо. Ринок не гарантує стабільності в отриманні доходів, що особливо помітно в умовах економічних потрясінь. У зв'язку з цим, зростають перерозподільні та соціальні функції держави, яка може нівелювати негативні впливи ринку. Соціальну відповідальність за формування доходів також несе бізнес.

Дослідження проблем розподілу доходів є актуальними в усі часи розвитку економічних систем для науковців, суб'єктів економічної діяльності, власників засобів виробництва, держави.

З'ясування суті розподільчих відносин в адміністративно-командній економіці знаходилося у полі зору таких дослідників, як: Вихляєв О., Карасик Д., Колесов М., Кунельський Л., Мальцев М., Микульський К. Осипенко П., Радаєв В.,

Рябченко О., Чухно А. та ін. Питання перерозподілу доходів піднімались у працях Майера В., Маркова В., Мстиславського П., Шаталіна С., Шохіна О., Ракитського Б., Римашевської Н. та ін.

У вітчизняній економічній літературі надана увага Лібановою Е., Грішнковою О. місцю розподілу доходів у формуванні трудового потенціалу [1]; Черенько Л., Яровим І. – проблемам бідності населення [2]; Мандибурою В. – формуванню реальних доходів населення [3]; Пономаренком В., Кизимом М., Узуновим Ф. – дослідженню рівня життя і реальних доходів [4]; Гвелесіані А. – диференціації доходів населення [5] тощо.

Не дивлячись на популярність досліджуваних проблем, в економічній літературі недостатньо висвітлено питання факторного розподілу доходів у вітчизняній економіці.

Основними **цілями** статті є дослідження формування ринкового розподілу доходів населення і з'ясування їхніх наслідків в економіці України.

Доходи домашніх господарств формуються в ринковій економіці за рахунок заробітної плати найманих робітників, доходів від підприємницької діяльності, соціальних трансфертів (пенсій, стипендій, виплат по безробіттю тощо) членам господарства, доходів від власності у вигляді відсотків за депозитами, цінними паперами, страхових виплат тощо. В економічній теорії заробітна плата, рента, прибуток, відсоток розглядають як факторні доходи, або як ті, що отримані від використання власних факторів виробництва.

У 2010 р. заробітна плата досягла 47,6% грошових доходів домогосподарств, тоді як стипендії, пенсії, соціальні допомоги – 25,8%, доходи від підприємницької діяльності 6,1%, доходи від власності – 3,4%. У структурі сукупних ресурсів у розрахунку на одне домогосподарство у 2014 р. грошові доходи становили 91,2% (89,1% у 2010 р.), у тому числі, оплата праці – 48,8, доходи від підприємницької діяльності 5,2, соціальні виплати – 27,0, доходи від власності – 4,7% [6].

Як свідчать, статистичні дані, за п'ять років (2010-2014 рр.) структура сукупних ресурсів домогосподарств суттєво не змінилась. Основною статтею доходів є заробітна плата. Низький обсяг оплати праці у структурі доходів населення є наслідком низького рівня середньої заробітної плати, який обумовлений диференціацією між рівнями заробітної плати у держаному та приватному секторах, міжрегіональною та галузевою диференціацією, що гальмує нагромадження людського капіталу.

На перетворення грошових доходів у реальні значний вплив мають податки і обов'язкові платежі (відрахування в пенсійний фонд та на соціальні потреби). Особливо зменшують доходи домашніх господарств у сучасній економіці комунальні платежі, тарифи на які стрімко зростають. Поточні податки на доходи і майно займають 7,4% (у 2010 р.) та 8,5% (у 2014 р.) у сукупних витратах населення України.

Реальний наявний дохід – відображає купівельну спроможність грошового доходу і являє собою кількість товарів і послуг (у вартісному вираженні), яку можна придбати за отриманий дохід протягом певного періоду. Реальний наявний дохід населення України у розрахунку на одну особу зазнав суттєвих змін: у 2014 рр. у відсотках до відповідного періоду 2010 р. він скоротився на 27,5%. Найнижчі показники у відсотках до відповідного періоду 2013 р. спостерігались у Луганській (68,0%) та Донецькій (75,9%) областях [7]. Така ситуація викликана військовими діями, масовою міграцією населення, важким соціально-економічним становищем в зазначених регіонах.

Головними статтями доходів більшості вітчизняних домогосподарств є заробітна плата і трансфертні платежі. Співвідношення між ними помітно впливає на економічну поведінку людей. Зокрема, коли в структурі доходів переважають заробітки, це стимулює трудову активність людини, його відповідальність, ініціативу, підприємливість. Коли ж підвищується роль трансфертів, люди стають пасивними по відношенню до найманої праці, з'являється психологія утриманства. У зв'язку з цим, політика державної соціальної допомоги повинна бути продуманою, виваженою і адресною [1].

Домашні господарства є головними споживачами товарів і послуг, а також власниками виробничих факторів (землі, праці, капіталу, підприємницьких здібностей). Господарства займаються відтворенням робочої сили, що формує її пропозицію на ринку праці..

Споживчі сукупні витрати домогосподарств протягом останніх п'яти років не зазнали суттєвих змін. Витрати на продукти харчування становлять незмінно трохи більшу половину усіх видатків (52%), витрати на непродовольчі товари та послуги зросли з 34,9 у 2010 до 36,3% у 2014 р. [8].

Частина грошового доходу споживається членами домогосподарств, а інша – зберігається у формі заощаджень або може бути використана як інвестиції. Заслуговує на увагу теорія «життєвого циклу» Ф. Модільяні та Р. Брумберга [9].

Ця теорія ґрунтується на мікроекономічних передумовах планування обсягів споживання і заощадження протягом життя членів домогосподарств. Останні приймають рішення про обсяг споживання в поточному періоді, виходячи не з поточного доходу, а з того доходу, який вони можуть одержати протягом свого життя. У зв'язку з цим, у функцію споживання включено постійний дохід, за умови, що позичковий відсоток, ставка кредитування і рівень часової переваги рівні нулю. Крім того, якщо домогосподарства обмежені ліквідністю (обмежені в кредитах), їх гранична схильність до споживання дорівнює одиниці. Насправді такі домогосподарства хотіли б позичати гроші на додаткове споживання, але вони не можуть цього зробити. Вони розглядають додаткові доходи як послаблення обмежень і витрачають їх.

Згідно моделі «життєвого циклу» Ф. Модільяні вважає, що окремі домогосподарства (молодше, середнє та старше покоління), вирівнюють споживання протягом життя відповідно до очікуваного на кожному життєвому циклі доходу. У результаті цього спостерігається пряма залежність норми заощаджень від розподілу доходів домашніх господарств за віковою категорією.

З точки зору економічної теорії домогосподарства можуть брати участь в інвестиційному процесі тільки опосередковано через банківські та парабанківські установи. Останні залучають тимчасово вільні кошти населення та спрямовують їх на інвестиційне кредитування нефінансових корпорацій, іпотечне кредитування домогосподарств, купівлю-продаж цінних паперів, будівництво, цільове фінансування інвестиційних проектів тощо. Однак частка інвестиційного використання залучених фінансових ресурсів мізерна порівняно з часткою неінвестиційних операцій таких установ.

Сектор домогосподарств володіє достатнім інвестиційним потенціалом. За даними Держкомстату України найбільші обсяги заощаджень населення були зафіксовані у 2002, 2004–2006 рр., вони склали 11,5–12,8% від його сукупних витрат. Якщо у 2010 р. приріст грошових вкладів та заощаджень у цінних паперах становив 5,6%, то у 2014 р. 10,5% зі знаком мінус. Негативна тенденція спостерігалась і у прирості фінансових активів, які зменшились до 1,9% у 2014 р. тоді як у 2010 р. становили – 12,4% у витратах населення [8].

Кризові явища в економіці і фінансовій сфері останніх років негативно впливають на перетворення заощаджених коштів у реальні інвестиційні джерела, дисбалансують кількість готівкових коштів на руках у бік їх зростання, спотворюють інвестиційні інтереси суб'єктів національної економіки, сприяють порушенню кругообігу фінансових та матеріальних ресурсів та подорожчання кредитних ресурсів для підприємств.

На наш погляд, вирішити зазначені проблеми можливо шляхом відновлення довіри до фінансово-кредитних установ, за допомогою прямого залучення грошових коштів домогосподарств у реальний сектор економіки.

Крім того, існує необхідність активізації в Україні інвестиційного використання заощаджень домогосподарств. Для реалізації даного положення пропонуємо запровадження прямого спрямування домогосподарствами власних заощаджень на цільові інвестиційні рахунки нефінансових корпорацій. Підприємство, що потребує інвестицій та проект якого внесений до реєстру пріоритетних для української економіки інвестиційних проектів, відкриває цільовий інвестиційний рахунок, на який домогосподарства матимуть можливість перерахувати фінансові кошти для подальшого здійснення ними інвестицій. У зворотному напрямку відбуватиметься переведення домогосподарствам відсотків за вкладені кошти від підприємств. Стимулом для участі у цих операціях для домогосподарств буде, по-перше, державна гарантія повернення вкладених коштів, по-друге, звільнення від оподаткування: фінансових коштів (у тому числі зарплати), що спрямовуватимуться домашніми господарствами на цільові інвестиційні рахунки нефінансових корпорацій; коштів, що розміщуватимуться домогосподарствами у фінансових корпораціях на спеціальних рахунках, призначених для цільового інвестування підприємств; відсотків від цільових інвестиційних вкладень. Кошти домогосподарств матимуть безпосередньо інвестиційне призначення, вони отримають можливість самостійно визначити напрямок та обсяги інвестування. Тим самим, відбудеться забезпечення реалізації їхнього інвестиційного потенціалу [10].

Перетворенню заощаджень в інвестиції і формуванню доходів від інвестицій в ринковій економіці України, на нашу думку, сприятиме досягнення оптимального балансу між відкритістю економіки та обґрунтованим обмеженням міграції фінансового капіталу, лібералізацією та оптимальним регулюванням національного фінансового ринку. Мова йде про розвиток фондового ринку, створення умов для розширення фінансових ресурсів корпоративних структур, переливу їх у галузі з високим вмістом доданої вартості.

Важливого значення набуває мобілізація внутрішніх джерел для інвестицій у національну економіку, а також створення необхідних умов для їх ефективного використання. У зв'язку з цим, необхідно сприяти підвищенню рівня внутрішніх заощаджень та їх перетворенню в ефективні продуктивні інвестиції, а також поліпшувати інвестиційний клімат в Україні з метою зменшення відпливу капіталу. Йдеться також про ефективніше використання потенціалу державних банків щодо захисту інтересів національних вкладників.

«Реформування секторів, пов'язаних із розвитком людського потенціалу, насамперед, освіти та охорони здоров'я; випереджаючий розвиток гуманітарного капіталу; сприяння подоланню дихотомії суспільної свідомості, що дісталася в спадщину від епохи соціалізму, на основі зміцнення та розвитку соціального капіталу та прогресивних неформальних інституцій колективізму, довіри до держави, відкритості до духовних і суспільних інновацій, толерантності» [11] сприятиме формуванню стимулів до активізації трудової діяльності домашніх господарств,

прагнення до отримання доходів в умовах ринкової економіки України і їх ефективного перетворення в сукупний внутрішній попит.

Висновки. Активізація ділової активності та досягнення єдності суспільства є основою зростання доходів, їхнього вирівнювання, що в сукупності створює підґрунтя для формування ринкового розподілу доходів, нагромадження людського капіталу і поліпшення його якісних параметрів. Вирішенню цих проблем необхідно надати належну увагу на загальнодержавному, регіональному рівнях, оскільки якість розподілу доходів і якість життя домашніх господарств знаходяться у тісній взаємозалежності.

Бібліографічні посилання

1. Людський розвиток регіонів: аналіз та прогноз : кол. моногр. / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2007. – 328 с.
2. Яровий І. М. Бідність серед працюючого населення / І. М. Яровий // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 6 (132). – С. 242–247.
3. Мандибура В. О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання / В. О. Мандибура ; за ред. Д. П. Богиня. – К. : Парлам. вид-во, 1998. – 223 с.
4. Пономаренко В. С., Кизим М. О., Узунов Ф. В. Рівень і якість життя населення України : моногр. / В. С. Пономаренко, М. О. Кизим, Ф. В. Узунов. – Х. : Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2003. – 226 с.
5. Гвелесіані А. Г. Диференціація грошових доходів населення: аналіз, прогноз та механізм регулювання : моногр. / А. Г. Гвелесіані / Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України. – К., 2008. – 154 с.
6. Структура сукупних ресурсів / Державний комітет управління статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Доходи населення за регіонами України / Державний комітет управління статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Структура сукупних витрат / Державний комітет управління статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Модільяні Франко // Енциклопедія фінансових ідей / гол. ред. В. В. Фещенко ; уклад. Н. Л. Гузей та ін. – К. : Укр. Агентство фін. розвитку, 2012. – С. 296.
10. Дучинська Н. І. Механізм активізації інвестиційного використання фінансових ресурсів домогосподарств в Україні / Н. І. Дучинська, В. Л. Смесова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2009. – Вип. 3. – С. 24–36.
11. Гражевська Н. І. Трансформація управлінсько-регулятивних функцій держави в напрямі підвищення глобальної конкурентоспроможності економіки України / Н. І. Гражевська // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2009. – Вип. 3 (2). – С. 37–44.

Надійшла до редколегії 25.01.15